

Intervju s Harizom Halilovićem

POVIJEST BOSNE NE POSTOJI BEZ POVIJESTI SREBRENICE, ALI I OBRNUTO

Haris DERVIŠEVIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
d.haris@hotmail.com

SAŽETAK: Danas se pod genocidom u Bosni i Hercegovini najčešće podrazumijeva genocid u Srebrenici, ali pitanje genocida je dosta složnije. Genocid je započeo već prvim činom agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine, a kulminirao strašnim zbivanjima tokom jula 1995. godine u Srebrenici. Jedan od najboljih antropologa koji se bavi ovim problemom je Hariz Halilović, redovni profesor Univerziteta u Melbourneu. U ovom intervjuu Halilović problematizira godišnje obilježavanje stradanja Bošnjaka Srebrenice kroz dženu i ukop jer, prema njegovom mišljenju, “Bošnjaci i Islamska zajednica ne smiju upasti u tu religijsku zamku i pretvoriti Srebrenicu u neko muslimansko svetište”. Jedan od istraživačkih fokusa Hariza Halilovića je pitanje identiteta izbjeglica, odnosno njihovih potomaka koji su rođeni izvan domovine svojih roditelja. Na putu do konačnog odredišta, oni se s Bosnom upoznaju posredno kroz pričanja svojih roditelja, formirajući tako “broken identity”, što je dakako jedna od posljedica agresije i genocida.

Ključne riječi: Hariz Halilović, genocid, identitet, Srebrenica, Bosna i Hercegovina

Hariz Halilović je redovni profesor na Fakultetu globalnih, urbanih i društvenih studija RMIT Univerziteta u Melbourneu. Halilović je također gostujući profesor na Univerzitetu u Kaliforniji, Los Angeles (UCLA), a održava i usku akademsku suradnju s Univerzitetom u Sarajevu i Univerzitetom u Tuzli te Sveučilištem u Zadru. U glavno područje njegovih znanstvenih istraživanja i akademskih zanimanja spadaju politički motivirano nasilje, prisilne migracije, kultura pamćenja, politike identiteta

i ljudska prava. Pored znanstvenih projekata, sproveo je i niz istraživanja za nevladine i vladine institucije poput Ministarstva za useljništvo (Australija), Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice (Bosna i Hercegovina), Međunarodnu organizaciju za migracije (IOM), Evropsku Komisiju te UNDP. S osvojenim drugim mjestom, njegova knjiga *Places of Pain (Mjesta bola)* je bila najbolje plasirana knjiga iz oblasti antropologije na prestižnom konkursu *The Prose Awards* (2013), u kategoriji Arheologija i

Antropologija. Osim spomenute, autor je knjige *Kako opisati Srebrenicu / Writing After Srebrenica* (2017) i koautor *Monsters of Modernity* (2019, s J.C. Lee i kolegama). Za kratku priču “A Bad Dream” osvojio je prvu nagradu *The Australian National Writers Award* (2001), a esej “A Dream to End the Nightmare of Srebrenica” magazin *Transitions* je 2011. proglasio esejom godine. Objavio je brojne naučne radove, kao i publicističke tekstove na bosanskom, engleskom i njemačkom jeziku.

NOVI MUALIM: Pod pojmom genocid u Bosni i Hercegovini, u svakodnevnom javnom diskursu se gotovo isključivo kazuje o genocidu u Srebrenici. Čini li se neopreznim akcentirati Srebrenicu, a zapostavljati genocide u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine?

HALILOVIĆ: Genocid nije samo sinonim rezerviran za najstrašniju kategoriju ljudskog zla, već je to i pravna kategorija, koja je prilično precizno definirana. Naime, po definiciji, genocid obuhvaća vrlo precizno izlistane zločine, koji uključuju:

- a) ubijanje članova ciljane socijalne, etničke, vjerske ili rasne grupacije;
- b) nanošenje ozbiljnih tjelesnih i mentalnih povreda članovima te grupacije;
- c) namjerno stvaranje uvjeta kalkuliranih da dovedu do njihovog fizičkog uništenja u cjelini ili djelomično;
- d) primjenu mjera usmjerenih ka sprečavanju rađanja u okviru ciljane grupe;
- e) nasilno izmještanje djece iz jedne u drugu grupu.

Osim ove posljednje tačke, a koja je djelomično prakticirana prilikom etničkog čišćenja Zvornika, Kalesije i Višegrada, sve druge vrste zločina bile su provedene u djelo svuda gdje su srpske vojske i paravojske stigle zauzeti teritorij Bosne i Hercegovine. Što se tiče tačke **d**, ubijanje muškaraca, kao i sustavno silovanje žena, imalo je za posljedicu smanjenu reproduktivnu sposobnost ciljane socijalne grupacije: Bošnjaka u istočnoj Bosni i Bošnjaka i Hrvata u Posavini i zapadnoj Bosni. Opsada gradova i sela, njihovo neprestano granatiranje i izgladnjivanje stanovništva, poznati i kao Mladićeva specijalna strategija “razvlačenja pameti”, genocidna je aktivnost koja spada pod tačku **c**, dok su mučenja i zatvaranja po logorima, kao što su to bili Sušica u Vlasenici, Luka u Brčkom, OŠ “Vuk Karadžić” u Bratuncu, Omarška, Keraterm i Trnopolje u Prijedoru te Manjača kod Banje Luke, definirana pod tačkom **b** (nanošenje

ozbiljnih tjelesnih i mentalnih povreda članovima te grupacije). Grupa strijeljanja civila bila su zaštitni znak etničkih čistača od Zaklopače na istoku do Biščana na zapadu zemlje – tačka **a**. Dakle, genocid i “genocidne radnje” provedeni su diljem BiH i u toku cijeloga rata, od 1992. do 1995. godine, a ne samo pet dana u julu 1995. u jednoj općini.

Međutim, pokazalo se kako je genocid lakše provesti u praksi nego zločin genocida dokazati u sudnici. Naime, sve ove nabrojane tačke zločina smatraju se genocidom jedino ako se dokaže da je postojala jasna *namjera* da se u potpunosti ili djelomično uništi socijalna grupacija koja je bila predmetom ovakvih zlodjela. Naravno, takvu namjeru je vrlo teško dokazati jer dio genocidnog plana uključuje i skrivanje i uništavanje svih dokaza o zločinima, od dokumenata u kojima su zapisane naredbe za izvršenje zločina do uklanjanja tijela žrtava. Stoga je presuda za genocid u Srebrenici utoliko važnija jer povezuje zločince sa svim drugim zločinima koje su počinili u Bosni i Hercegovini prije Srebrenice. Na žalost, na ovome se malo insistiralo pa je genocid ostao vezan samo za jedan dio Bosne i Hercegovine i jedan period rata – kao da su zločinci imali drugačije namjere u Vlasenici, Bijeljini, Višegradu ili Prijedoru od onih u Srebrenici. Zato ja u svojim naučno-istraživačkim radovima i predavanjima koristim termin genocidno nasilje jer je to nasilje od početka do kraja rata i agresije na Bosnu i Hercegovinu bilo usmjereno na zatiranje života cijelih zajednica kao po onoj definiciji s početka ovog odgovora.

NOVI MUALIM: Prije nekoliko godina ste izjavili da ste protiv šehidizacije žrtava. Šta ste pod tim mislili?

HALILOVIĆ: Prije svega htio sam reći kako se stvari trebaju postaviti nekim redoslijedom. Ponovit ću šta sam tada rekao i na koji kontekst se to odnosilo, odnosno još uvijek odnosi. Srebrenica, kao simbol stradanja Bošnjaka, i Memorijalni centar

i groblje za žrtve genocida u Potocima su postali mjestom koje se jako vezuje za vjeru, tj. za islam. Razlog su godišnji pogrebi, tj. dženaze, svakoga 11. jula, koje prate islamski vjerski obredi. S obzirom na to kako su nekih godina pokapani posmrtni ostaci preko 700 žrtava u nekoliko sati, komemoracije za žrtve genocida su se uveliko svele na vjerske obrede dženaze i propratne molitve i klanjanje namaza. Kao i u drugim religijama, u islamu također postoji pojam mučenika ili šehida, a koji se odnosi na one koji su ubijeni braneći vjeru, kao i na one koji su ubijeni nedužni, na pravdi Boga. U toku rata, a pogotovu u poraću, među Bošnjacima se ustalio taj vjerski termin kada se govori o svim pobijenim ili poginulim Bošnjacima. Ja sam kritičan kada je u pitanju šehidizacija žrtava genocida, palih boraca i civilnih žrtava rata. Skoro pa dominantno korištenje termina šehid za žrtve genocida stavlja ih u tu isključivo vjersku, skoro pa svetu, kategoriju. Kao takvi, ti pobijeni očevi, sinovi, braća, muževi postaju dio posmrtnog kolektiviteta šehida, time gubeći svoje individualne posebnosti, one kakvima ih mi pamtimo i kakvi nam nedostaju. Kada je Srebrenica u pitanju, činjenica je da su skoro sve žrtve genocida imale muslimanska imena te neke veze sa svojim vjerskim identitetom. Međutim, posthumno reduciranje žrtava isključivo na njihovu vjersku pripadnost ide najviše u korist počiniljima i ideologijama koje bi genocid i agresiju na Bosnu i Hercegovinu i njene građane svele na vjerski rat, odnosno nešto primordijalno, iracionalno. Kao da su svi ti ljudi pobijeni zbog nekih nesuglasica oko religije. Iako je Srpska pravoslavna crkva (SPC) bila dio tog agresivnog i genocidnog stroja, genocid i agresija koji su planirani i izvršeni iz Srbije su bili vrlo racionalan vojno-politički, a ne vjerski, plan. Krajnji cilj agresije, ubijanja i protjerivanja nesrpskog stanovništva, kao i samog genocida, bio je stvaranje Velike Srbije, najprije kroz razne takozvane “SAO-e” i “srpske republike”, a potom kroz

teritorijalno spajanje tih zločinima kreiranih srpskih Lebensrauma sa Srbijom. Bošnjaci Srebrenice i Podrinja su pobijeni ne samo zato što su bili muslimani (isto bi prošli da su bili i sljedbenici Crkve bosanske, katolici ili budisti), nego zato što su bili bitan, tj. brojčano najveći i autohtoni narod u tom dijelu Bosne i Hercegovine te se kao takvi nisu uklapali u plan stvaranja Velike Srbije. Slično je bilo svuda tamo gdje su Bošnjaci činili većinsko stanovništvo: u Višegradu, Zvorniku, Prijedoru i dr.

Zato Bošnjaci i Islamska zajednica ne smiju upasti u tu religijsku zamku i pretvoriti Srebrenicu u neko muslimansko svetište. To mezarje jeste i formalno dio države Bosne i Hercegovine, dakle, izuzeto je iz entiteta Republika Srpska, i tu se treba državnost Bosne i Hercegovine podići na najvišu razinu i proširiti do Drine. Jer Bosna je do Drine, barem u tom dijelu Podrinja, a nekih tridesetak kilometara uzvodno od Srebrenice je Bosna s obje strane Drine. Tamo, dakle, treba biti što više Bosne. I Republike Bosne i Hercegovine. I Bosne srebrenice. I one Bosne "prkosne od sna". Jer povijest Bosne ne postoji bez povijesti Srebrenice, ali i obrnuto. Samo tako ćemo žrtvama genocida iskazati svoje puno poštovanje i ne dozvoliti da Srebrenica postane "tursko groblje" u "Velikoj Srbiji". Ovo je utoliko važnije i stoga što SPC nastavlja promicati tezu o genocidu kao vjerskom sukobu pa je iznad Memorijalnog centra u Potočarima, na jednoj pustoj livadi u čijoj blizini ne živi niti jedan pravoslavni vjernik, dala sagraditi pravoslavnu crkvu. Taman kad bi SPC napravila još jednu repliku Gračanice, kao što to čini diljem etnički očišćenog teritorija Bosne i Hercegovine krivotvoreći povijest, to nikada ne može promijeniti karakter rata, niti zločina svih zločina kojeg je blagoslovila. To će ostati zauvijek zabilježeno, osuđeno i arhivirano. O Srebrenici će se učiti iz ladica arhiva Haškog tribunala, a Srebrenica je prevelika za bilo kakvu vjersku ladicu.

NOVI MUALIM: U kojem smjeru bi, prema Vama, trebala ići buduća istraživanja o Srebrenici?

HALILOVIĆ: Za mene je izučavanje Srebrenice, i svih drugih aspekata Agresije na Bosnu i Hercegovinu, kako akademska tako i osobna životna misija. U toj svojoj misiji nisam nimalo usamljen; naprotiv, u svijetu se već etablirala jedna akademska mreža koja je kreirala i nastavlja kreirati jednu obimnu znanstvenu građu, tj. naučno znanje o Srebrenici i ratu u Bosni i Hercegovini, kao posljedicama koje su agresija i genocid ostavili iza sebe, kako na bh. društvo i lokalne zajednice, tako i na porodicu i različite generacije. Ta globalna akademska mreža uključuje mnoge moje kolegice i kolege koji žive u Bosni i Hercegovini ili vode porijeklo iz Bosne i Hercegovine, ali je, prije svega, čine ljudi koji, uglavnom, nemaju nikakve familijarne veze s Bosnom – dakle stranci: Amerikanci, Australci, Nijemci, Englezi, Irci, Švedani, Mađari, Finci, Česi, Holanđani, Danci itd. Naravno, ima i onih koji su geografski pa možda i sentimentalno bliži Bosni, poput kolega u Sloveniji, Hrvatskoj pa čak i onih koji su iz Srbije. U mnogočemu dosadašnja istraživanja su bila dobrim dijelom fokusirana na demografske i druge statistički ili forenzički mjerljive činjenice vezane za Srebrenicu i rat u Bosni i Hercegovini. Brojalo se koliko je ljudi ubijeno, koliko je nestalih, koliko identificiranih i pokopanih, koliko je presuda doneseno, koliko godina zatvora presuđeno i sl. Te vrste podataka su važne i ukazuju na širinu problematike, na određene obrasce, ali se takvim kvantitativnim pristupom ponekad gube iz vida stvarni ljudi – kako živi tako i mrtvi – i njihova iskustva te njihova posebnost i njihova običnost, odnosno individualnost. Kao socijalni antropolog, moj metodološki pristup je prvenstveno kvalitativan, tj. bavi se konkretnim ljudima i zajednicama kroz terenska istraživanja, boravke u lokalnim mjestima, formalne i neformalne razgovore, sudjelovanje u događajima kao što su komemoracije, dženaze, ali pišem

i o ljudima u njihovoj svakodnevnici. Ono što se nameće kao jedna nova tema istraživanja, sada i u budućnosti, jeste tzv. transgeneracijska trauma i posljedice genocida na potomke žrtava genocida. Danas postoji jedna cijela generacija odraslih ljudi, kako u zemlji tako i u dijaspori, koja je rasla i živi bez jednog, a ponekad i oba roditelja te bez šire muške rodbine. Mnogi od njih danas imaju djecu, a ta djeca također rastu bez djedova, amidža, daidži i o genocidu su nekada više čuli u školi nego kod kuće. O svemu ovome i nizu drugih tema treba istraživati i pisati.

NOVI MUALIM: Narativ o genocidu nad Bošnjacima, onom tokom 90-ih godina, kao i genocidima prije toga, postali su dio kolektivnog pamćenja. Koliko je ispravno kazivanje o genocidu promatrati kao naročit aspekt usmene tradicije Bošnjaka?

HALILOVIĆ: Nažalost, to kolektivno pamćenje je bilo dobrim dijelom potisnuto u prošlosti. Naprimjer, žrtvama četničkih pokolja u Foči je klanjana dženaza i održana komemoracija tek pred sami rat, tj. 1991. godine. Negdje u to vrijeme izlazi i vrlo važna knjiga *Genocid nad Muslimanima 1941-1945*, autora Vladimira Dedičera i Antuna Miletića, u kojoj se, na osnovu obimne arhivske građe, po prvi put sustavno ubijanje muslimanskog stanovništva u Bosni i Hercegovini i Sandžaku od strane četnika naziva pravim imenom. Nažalost, taj genocid nad muslimanima je nastavljen nepune dvije godine nakon objavljivanja te kapitalne studije. U svojem terenskom istraživanju više puta sam čuo priče o istom obrascu zločina koji su počinjeni na prethodnoj generaciji u istim familijama, a bilo je i onih kojima se ponovilo ono što je započeto u periodu od 1941. do 1945. Čak sam uspoređivao imena pobijenih porodica opisanih u Dedičerovoj i Miletićevoj knjizi s imenima njihovih potomaka koji su ubijeni u periodu od 1992 do 1995. U Foči i većem dijelu gornjeg Podrinja, posao ubijanja, započeo u Drugom svjetskom ratu, bukvalno je završen u periodu od

1992 do 1995. godine. Čak je bilo i slučajeva da su se pri ekshumacijama masovnih grobnica i jama žrtava iz posljednjeg rata pronalazile i kasnije identificirale žrtve četničkih pokolja iz Drugog svjetskog rata. Zato kolektivno pamćenje ne može, niti smije biti ograničeno samo na usmenu tradiciju, jer kada umru oni koji su imali živa sjećanja o takvim događajima, umre i dokaz, tj. priča i njena autentičnost. Stoga je bitno što više zapisati, snimiti i na razne druge načine dokumentirati usmena svjedočanstva. Nažalost, mnogi svjedoci genocida u Srebrenici su također umrli prije nego što su njihove priče zabilježene. Memorijalni centar Srebrenica – Potočari je u zadnje dvije godine uradio ogroman posao kako bi što više preživjelih ostavilo svoje priče zabilježene kako za postojeće tako i za buduće generacije. Sličan posao radimo i svi mi koji istražujemo i pišemo o genocidu i drugim kategorijama zločina počinjenih u Bosni i Hercegovini. Antropologija i etnografsko istraživanje, kojima se i sam bavim, posebno daju važnost direktnim svjedočanstvima, iskustvima i pričama ljudi koji su preživjeli genocid ili na drugi način bili pogođeni ratnim zločinima u Bosni i Hercegovini.

NOVI MUALIM: Jedno od poglavlja u svojoj knjizi *Kako opisati Srebrenicu* započinjete: “Možda jedini način da saznaš ko si je da se prisjetiš ko si bio, da u sjećanju otputuješ u svoju intimnu prošlost, na mjesto koje si napustio nekad davno, a za koje znaš da mu zauvijek pripadaš – iako se tamo nikada nećeš vratiti, znajući da toga mjesta, i ljudi koji su ga činili, više nema”. Ovaj citat postavlja pitanje šta znači biti izbjeglica? Da li je to privremeno stanje ili trauma koja se različitim intenzitetom stalno proživljava?

HALILOVIĆ: Ovo je jedno veliko i egzistencijalno i ontološko pitanje. Nažalost, mnogih mjesta i ljudi koji su činili ono što zovemo zavičajem više nema. Moj podrinjski zavičaj, u tom fizičkom smislu, također je nepovratno uništen, spaljen, pobijen – bukvalno zbrisan s lica zemlje. Taj jedan osjećaj *iščašenosti* dijele mnogi

drugi protjerani iz Podrinja, Posavine, istočne Hercegovine, Bosanske krajine i drugih krajeva Bosne i Hercegovine, a naš odgovor na pitanje “odakle si?” postaje kompliciran, poput onih stihova iz pjesme Abdulaha Sidrana: sanjam kako sam imao kuću, a sad nemam kuće, i o tome, tom iskonskom osjećaju pripadanja “pjevamo”, gdje god bili u dalekom svijetu. U engleskom jeziku riječ *displacement*, koja bi u nekom bukvalnom prijevodu značila izmještenost, dislociranost ili odsutnost mjesta pripadanja, označava jedno psihološko i kulturološko stanje koje žive izbjeglice, prisilni migranti i svi oni koji dolaze iz nepostojećih mjesta. U ovom stanju, prošlost nikada ne postaje sinonim za zaborav i prevaziđenost već se kroz živo sjećanje nastoji održati živim sve ono što je nepovratno nestalo: ljudi, mjesta, mirisi, okusi, dijalekti... Ovo stanje nije privremeno nego se čak prenosi i s generacije na generaciju i jedna je od karakteristika dijaspore u kojoj ljudi žive (n)i tamo (n)i ovdje.

NOVI MUALIM: U istraživanjima nerijetko navodite lično iskustvo. Može li se takav pristup kategorizirati kao autoantropološki i autoetnološki?

HALILOVIĆ: U socijalnoj antropologiji, koja je moja matična disciplina, postoji nešto što se zove pozicioniranost i refleksivnost (*positionality* i *reflexivity*), a koje podrazumijevaju ugrađivanje sebe, svoga glasa i svojih osjećanja u etnografski tekst. U metodološkom pogledu, autoetnografija je također zastupljena u antropologiji, a ona podrazumijeva pisanje o određenoj temi prevashodno iz svoje osobne perspektive, na osnovu svojih iskustava. Jednu takvu impresivnu autoetnografsku studiju je napisao moj kolega David Webb o temi suicida i svoje životne borbe sa suicidalnošću. Ja se u svom pisanju uglavnom držim pozicioniranosti i refleksivnosti, a manje autoetnografije. Smatram kako je lični odnos spram onoga o čemu pišemo jako važan, a u svojem pisanju uglavnom koristim prvo lice. Time se jasno određujem, tj. ono što potpisujem je

moj stav, poduprijet argumentima, izvornim podacima, provjerljivim faktima, znanstvenom metodologijom i relevantnim teorijsko-analitičkim okvirima. Nasuprot antropologiji, u mnogim drugim društvenim i humanističkim disciplinama, još uvijek prevladava tzv. “pozitivistički pristup”, koji nastoji odvojiti autora od njegovih radova, insistirajući na neutralnosti, objektivnosti i distanciranosti od onog čime se naučnik bavi ili o čemu piše. Smatram kako takav pristup nije samo problematičan u epistemološkom smislu nego i u etičkom. Naime, biti neutralan ili objektivčan često znači i biti indiferentan na ljudsku patnju i nepravdu. S druge strane, subjektivnost ne znači neistinitost, nego prije svega preuzimanje odgovornosti o onome o čemu istražujemo i pišemo. Zato nauka mora uvijek biti prožeta humanističkom etikom, a to znači utkati svoju ljudskost u svoje naučne radove, ne samo u društvenim i humanističkim znanostima već i u svim drugim naučnim disciplinama, od medicine do istraživanja svemira.

NOVI MUALIM: Tragajući za novim domom, izbjeglice su promijenile nekoliko država, kontinenta, različitih kultura. Koliko se u njihovom slučaju može govoriti o isfragmentisanom identitetu (broken identity)?

HALILOVIĆ: Jedno od mojih prvih istraživanja se upravo bavilo ovim aspektom identiteta, a o tome sam objavio dva rada koji su u svojim naslovima imali sintagmu “Australški Bosanci iz Njemačke” (*Aussie Bosnians from Germany*) i “Bosanski Nijemci u Švedskoj” (*Bosnian Germans in Sweden*). Ovim sam želio ukazati ne na kontradiktornost nego na bogatstvo i kulturnu hibridnost identiteta koji izbjeglice grade na svom izbjegličkom putu i kroz svoja iskustva življenja u raznim sredinama, kulturama, jezicima. Moj tadašnji fokus je bio na djeci i mladićima i djevojkama koji su, krajem 1990-ih i početkom 2000-ih, kroz migrantske i humanitarne useljeničke programe, stigli u Australiju i Švedsku. Prije toga, mnogi od njih

su proveli i do deset godina u tranzitu, u drugim zemljama, poput Njemačke. Za neke od njih to je značilo i najveći dio života. U tom privremenom izbjeglištvu su prvi put krenuli u školu, prvi put progovorili... Takoreći usput, prošli su proces socijalizacije i akulturacije u njemačko društvo i ni po čemu se nisu bitno razlikovali od svojih vršnjaka Nijemaca. Dolaskom u Australiju i Švedsku postali su svjesni svog njemačkog identiteta, koji je u nekim aspektima bio dominantniji i od bosanskog. Nerijetko bi im njihovi vršnjaci porijeklom iz Bosne i Hercegovine ukazivali na njihovu drugost, zvali su ih Švabe. Međutim, ta djeca i mladi ljudi su također vrlo brzo i uspješno nadogradili svoje identitete pa su postali i Australci, odnosno Šveđani. Ova

studija i empirijski dokazuje fluidnost identiteta, tj. kako identiteti nikada nisu fiksirani nego se stalno grade, izgrađuju i nadograđuju.

NOVI MUALIM: Brojna djeca rođena su izvan domovine u izbjegličkim porodicama. Šta je Bosna njima, a šta njihovim roditeljima? Koliko oni sebe vide kao dio zavičajnog identiteta roditelja?

HALILOVIĆ: Nadovezujući se na ovo što sam prethodno rekao, dodao bih kako su djeca koja su rođena izvan Bosne i Hercegovine u mnogo čemu različita od svojih roditelja, jer imaju drugačija iskustva i naravno pripadaju jednoj sasvim drugoj generaciji. Oni nemaju uspomene odrastanja u Bosni i njima je Bosna priča i mit o familiji, porijeklu i stradanjima, ali i

destinacija za odmore i često jedna idealizirana alternativa za njihove svakodnevnice živote. Oni se nisu odrodili od Bosne jer se u njoj nisu ni rodili, ali su se, na svoj način, srodili s idejom svoje pripadnosti Bosni i taj svoj dualni ili kozmopolitski identitet žive na svoj način. Ono što uvijek čujem, kada s tim mladim ljudima pričam na bosanskom, jeste jedna simfonija različitih zavičajnih narječja koje su naučili od svojih roditelja, a nekada i od svojih nana i deda. Da zaključim, ideja zavičaja – koji je prije svega jedan subjektivni osjećaj pripadnosti – kao i forme kroz koje se održava, preživjele su genocid, etničko čišćenje i prisilne migracije, i u kontekstu bh. dijaspora, zavičaj se rekonstruirao kao trans-lokalni i trans-generacijski globalni fenomen.

حارث درويشيفيتش

لا وجود للبوسنة بدون سريبرينيتسا، والعكس صحيح

الموجز

عندما تذكر اليوم الإبادة الجماعية في البوسنة والهرسك، غالباً ما يُقصد بها الإبادة الجماعية في سريبرينيتسا، لكن قضية الإبادة الجماعية أكثر تعقيداً. فقد بدأت الإبادة الجماعية مع أول عمل عدواني ضد البوسنة والهرسك في عام 1992، وبلغت ذروتها بالجريمة الفظيعة والمروعة التي ارتكبت في سريبرينيتسا في يوليو سنة 1995. الدكتور حاريز خليلوفيتش، عالم الأنثروبولوجيا الشهير، والأستاذ في جامعة ملبورن الأسترالية، يبحث قضية الإبادة الجماعية. في هذا الحوار، يطرح خليلوفيتش مسألة إحياء الذكرى السنوية لمعاناة البشاعة في سريبرينيتسا من خلال الجنازات والدفن، ويرى، حسب قوله: «لا ينبغي للبشاعة والمشيمة الإسلامية أن يقعوا في هذا الفخ الديني ويجعلوا من سريبرينيتسا مزاراً مقدساً للمسلمين». كما يطرح حاريز خليلوفيتش في هذا الحوار مشكلة هوية اللاجئين، وأحفادهم الذين وُلدوا خارج وطن آبائهم، فهم يتعرفون على البوسنة بشكل غير مباشر عبر حكايات آبائهم، وبذلك يكوّنون «هوية محطمة»، وهي من المؤكد إحدى عواقب العدوان والإبادة الجماعية.

الكلمات الرئيسية: حاريز خليلوفيتش، الإبادة الجماعية، الهوية، سريبرينيتسا، البوسنة والهرسك.

Summary

THERE IS NO BOSNIA WITHOUT SREBRENICA
AND THERE CAN BE NO SREBRENICA
WITHOUT BOSNIA

Haris Dervišević

Today by genocide in Bosnia and Herzegovina we primarily mean the genocide in Srebrenica, however, genocide is a much more complex issue. Genocide here began with the first act of aggression on Bosnia and Herzegovina in 1992 and culminated with harrowing events that took place in July 1995 in Srebrenica. The renowned anthropologist in the field of genocide, Hariz Halilović, a full professor at Melbourne University, in this interview discusses the annual commemoration ceremony for the victims of Srebrenica in a form of Janazah and burial. Halilović here stresses that “Bosniaks and the Islamic Community must not fall into a religious trap of making Srebrenica into some kind of Muslim pilgrimage sight.” Besides this Hariz Halilović here discusses the issue of the identity of refugees, the identity of their offspring in particular those born outside the homeland of their parents. In their path towards the final destination, they learn about Bosnia indirectly, through their parents, thus forming a “broken identity” which surely is one of the consequences of aggression and genocide.

Keywords: Hariz Halilović, genocide, identity, Srebrenica, Bosnia and Herzegovina